

“ATAJAR PESADUMBRES”: PROPOSTES GOVERNAMENTALS PER UNES CORTS GENERALS DE LA CORONA D'ARAGÓ EN 1578, NO CELEBRADES¹

Xavier Gil Pujol
Universitat de Barcelona

A les acaballes de l'estiu de 1576, síndics de les poblacions aragoneses de Tamarit, Bergal i Sarinyena es trobaven a la cort, amb objecte d'exposar les seves pors davant el nou fogatge que, segons les informacions de què disposaven, seria determinat a les immediates Corts de Montsó.²

Els objectius i abast del fogatge no estan gens clars i tampoc n'estan gaire els de les pròpies Corts. L'any anterior, 1575, va ser el de la bancarrota reial de Felip II. Va ser, també, aleshores quan es van començar a dur a terme les famoses “Relaciones Topogràficas” i quan foren convocades Corts de Castella; unes Corts que, pel canvi de la política fiscal de Felip II i per l'onada de protestes dels procuradors de moltes ciutats, signifiquen l'inici d'una nova etapa en la història parlamentària castellana.³ La parquedat de la notícia relativa al fogatge aragonès no permet, per si sola, atribuir-lo a un desig de fer extensiu a Aragó i a la seva Corona un programa enquestador semblant a les “Relaciones”, ni tampoc permet afirmar que la raó expressa d'aquelles Corts fos paral·lela a la de les de Castella de 1575-1577, és a dir, la d'intensificar la pressió impositiva en aquell nou clima polític i fiscal. El que sí és cert és que el mateix 1575 hom començà a parlar de Corts generals per la Corona d'Aragó.

En efecte, Don Diego Hurtado de Mendoza, duc de Francavila i príncep de Mèlito, en preparar un informe sobre la projectada visita de Felip II a la Corona d'Aragó, va manifestar la seva opinió sobre si la visita havia d'anar acompanyada de Corts o no. Francavila coneixia el tema, car havia estat virrei d'Aragó entre 1554 i 1556 i de Catalunya entre 1564 i 1571. Després de certes consideracions sobre la diferent capacitat reial de dictar normes, segons fos amb el concurs dels braços o sense, va concloure que sí que calia celebrar Corts, perquè aquesta era la manera deguda i acostumada.⁴ Aquesta opinió és la primera notícia

1. La recerca arxivística per aquest treball ha estat possible gràcies a un Ajut per estada de curta durada a l'estranger, concedit per la CIRIT, convocatòria 1993. Agraieixo a Jon Arrieta els comentaris formulats després de l'exposició oral d'aquesta comunicació.

2. British Library (BL), Additional, 28.381, f. 8, carta de Diego Talayero a Mateo Vázquez, 27 setembre 1576.

3. Charles Jago, “Crisis sociales y oposición política: Cortes y monarquía durante el reinado de Felipe II”, a *Las Cortes de Castilla y León en la Edad Moderna*, Valladolid, 1989, pp. 322-327; José Ignacio Fortea Pérez, *Monarquía y Cortes en la Corona de Castilla. Las ciudades ante la política fiscal de Felipe II*, Salamanca, 1990, pp. 88-132, 221-256, 459-461.

4. BL, Additional, 28.381, ff. 205-206, memorial de 1575, firmat com duc de Francavila.

coneguda sobre aquelles Corts. I, tret de l'al·lusió al fogatge, no se'n tornen a trobar fins a inicis de 1578, quan esdevenen ben nombroses. Ara tot semblava indicar que a la primavera o l'estiu de 1578 hi hauria Corts Generals.

Ja corresponia que n'hi hagués. Feia catorze anys de les darreres, les de Montsó de 1563-1564. En feia tant, de temps, va afirmar un secretari reial, que ja eren morts quasi tots els que hi havien estat presents.⁵ Però greus circumstàncies sobrevingudes en política exterior van malmetre aquells plans. El 4 d'agost de 1578 es produí la desfeta portuguesa a Alcázarquivir, amb la mort del rei Sebastià, la qual va obrir la qüestió successòria de Portugal. L'atenció de Felip II quedà absorbida per aquest assumpte capital, de tal manera que, després de diversos ajornaments, les previstes Corts de la Corona d'Aragó no van arribar a tenir lloc. No n'hi hauria fins el 1585.

Aquesta comunicació s'ocupa de diversos memorials en els quals uns polítics i cortesans vinculats a la governació de la Corona d'Aragó, i també autors anònims, van manifestar el seu parer sobre la conveniència i les modalitats de reunir Corts aquell any.⁶ Tals parers responien, sobretot, a les seves idees sobre quins eren els problemes que afectaven Aragó, Catalunya i València, i quines les possibles solucions. Malgrat la varietat de temes plantejats —o potser precisament a causa de l'heterogeneïtat que en resulta—, aquests escrits no constitueixen pas un programa de govern pròpiament dit, sinó un seguit d'opinions i propostes al respecte. En qualsevol cas, permeten conèixer certs moviments, entre bastidors, que precedien la convocatòria de Corts i ofereixen, a més, un diagnòstic força ampli de la situació política i social de la Corona d'Aragó a finals de la dècada de 1570. Ens parlen dels pressupòsits i objectius d'uns consellers reials envers la Corona d'Aragó; pressupòsits i objectius que no sempre eren coincidents, excepte en què tots cercaven una mateixa fi: "Atajar las cossas —com manifestava un d'aquests escrits—, assí universales como particulares, que pudiesen poner estorvo o dilación o dar alguna pesadumbre en Cortes a Su Magestad".⁷

Seria a través de l'actuació dels virreis que es duria a terme aquesta acció preventiva. Per això, com també expressava un altre escrit, calia donar-los instruccions perquè "prevengan y quiten todos los tropeçones" que es poguessin presentar.⁸ Així, doncs, en principi no es tractava de propostes concretes per a ser plantejades en Corts, sinó de mesures orientades a resoldre problemes abans de la seva celebració, encara que també s'hi troben qüestions que probablement haurien d'ésser discutides a les sessions parlamentàries. En conjunt, se'n desprèn que, almenys en aquest cas, la convocatòria de Corts comportava notables preparatius polítics, els quals, al seu torn, podien donar lloc a una important activació del govern virregnal. Això és particularment interessant per aquells anys, caracteritzats, en bona part, pels desordres i el bandolerisme a molts indrets de la Corona d'Aragó. D'altra banda, alguna de les mesures ara proposades, reapareixeria en anys posteriors, amb motiu de Corts subsegüents o de nous memorials sobre qüestions ja plantejades el 1578.

La primera notícia sobre aquestes Corts, datada el 1575 i ja referida, no n'explica les seves motivacions. I quan, el 1578, els escrits es tornen abundosos, parlen de motius força habituals en aquests casos: restaurar l'ordre públic, mantenir l'autoritat reial i votar el ser-

5. Ibidem, ff. 75-76, Talayero a Vázquez, 26 març 1578.

6. Una referència molt breu a la qüestió es troba a A. W. Lovett, *Philip II and Mateo Vázquez de Leca: The government of Spain (1572-1592)*, Ginebra, 1977, pp. 191-192. Gairebé tots aquests memorials, així com diverses cartes relatives a la convocatòria, es troben al volum ja citat a les notes anteriors. Per aquest motiu, excepte indicació contrària, totes les referències documentals de la comunicació en procedeixen i només apareix assenyalat el número dels seus folis.

7. Foli 206, memorial del duc de Francavilla, 1575.

8. Foli 60, escrit del comte de Chinchón, 19 febrer 1578.

vei, amb l'afegit específic, ara sí, de procedir a la jura del Príncep. Però els detalls i raonaments que ofereixen són d'una riquesa remarcable. Tot fa pensar que els autors dels informes i memorials, alguns dels quals tenen un exprés caràcter confidencial, responien a una sol·licitud del rei o del seu cercle més proper sobre la conveniència i la forma de tenir Corts.

El comte de Chinchón, Don Diego Fernández Cabrera i Bovadilla, Tresorer General del Consell d'Aragó, va preparar dos informes extensos i algun altre comentari durant febrer i març. En un dels informes es va disculpar per haver tardat més del previst a redactar-lo, "por querello hacer de mi letra, por el secreto". Uns anys abans, el 1574, i com conseller d'Estat, Chinchón havia preparat un memorial, també confidencial, sobre la difícil situació dels Països Baixos, en el que discrepava de certes mesures del duc d'Alba. Ara, des de finals de 1576 –feia a penes un any i mig–, ocupava també la Tresoreria del Consell d'Aragó. Havia succeït el seu pare en el càrrec i començava a edificar

la seva influència dins el Consell, del qual esdevindria un dels ministres principals. De moment, però, amb un acte de modèstia infreqüent en ell, va admetre el seu escàs domini de la matèria: "Aviso que no se haga caso de lo que yo advierto, porque como quien tiene tan poca experiencia puede errar, y esto será más cierto que el acertar". Tot i així, partia d'un principi bàsic: "Lo mucho que importa al servicio de Dios y bien de aquellos reynos visitalles y tenerles Cortes, S.M. lo sabe mejor que todos". I, de cara a un desenvolupament de les Corts curt i profitós per a la corona, assenyalava que "dos cosas sólas son menester": celebrar-les en un moment que el rei no es trobés necessitat d' "acudir con su poder" a altres parts o negocis de la monarquia; i "que no entiendan los naturales de aquellos reynos que S.M. quiere servicio ni que lleva intención de pedille ni aun de aceptalle, sino solamente de visitar sus vasallos, oyillos y desagrallos, y de tratar de la enmienda y remedio de los abusos que son estorbo y embaraço para la justicia y bien universal de aquella tierra". D'aquesta manera, confiava que el rei obtindria els seus objectius i que després els braços no tindrien inconvenient a concedir el servei.⁹

Ambdues condicions indicades per Chinchón són significatives. La primera, tan premonitòria, semblava complir-se, gràcies a la firma, en 1577, de l'Edicte Perpetu entre Don Joan d'Àustria i els dirigents de la revolta holandesa. Però no s'aconseguiria, per causa de l'esclat de la qüestió portuguesa. La segona és testimoni d'una manera infreqüent d'entendre el joc parlamentari. Ara bé, el duc de Francavila ja l'havia plantejada en el seu informe de 1575, amb la mateixa confiança que, en primer lloc, el fet de no demanar servei faria que els dissentiments fossin pocs, i, en segon lloc, que quan, un cop aprovades les constitucions, el rei exposés les seves necessitats hisendístiques, els vassalls no deixarien de votar el servei pertinent.¹⁰ Aquesta peculiar fórmula de "deshazer agravios sin pedir el servicio acostumbrado", en expressió d'una tercera proposta en el mateix sentit,¹¹ o, si més no, de separar una qüestió de l'altra, mai no va arribar a plantejar-se en la pràctica. Però Chinchón va afegir una raó de pes sobre l'atorgament del servei, en funció de la qual "generalmente son interesados en ello": els nobles, prelats i universitats aragoneses cobraven la *sisà* imposada per a recaptar el servei i, com que gairebé tots es trobaven en situació d'endeutament, uns i altres insistien en què el servei al rei fos votat. De la mateixa manera, dos altres escrits, anònims i pertanyents amb tota probabilitat al mateix any –un sobre Corts de Catalunya i l'altre sobre les d'Aragó–, feien observacions semblants: diversos emprèstits de particulars o municipis a ministres reials i certs deutes de la corona per motiu de greu-

9. Folis 58-63, 74 i 174-176, informes i nota de 19 febrer i 26 març 1578 i sense data. La informació, en els paràgrafs següents, sobre les propostes de Chinchón procedeix d'aquests mateixos escrits. Sobre el memorial de 1574 relatiu als Països Baixos, vegeu Lovett, *Philip II*, p. 49.

10. Vegeu nota 3. I, per una altra manifestació de la idea, nota 11.

11. Vegeu nota següent.

ges, estaven consignats en el primer servei que fos votat a les Corts, i això permetia d'esperar una resposta adequada per part dels braços.¹²

Després d'assenyalar aquestes dues condicions, Chinchón va indicar un parell de mesures preventives, de caire general, que considerava de gran ajut per tal d'estalviar-se entrebancs durant les Corts: d'una banda, intentar el desterrament de les persones considerades sospitoses (segons llista que els virreis haurien de proporcionar), sota acusació d'escandaloses; de l'altra, formar nòmina de tots aquells que gaudien de rendes i consignacions *ad meram et liberam voluntatem regis* a la Tresoreria General, Batllies d'Aragó i València i Procuradoria General de Mallorca, "para que se sepa en què podria ser castigado el que disintiere". L'eficàcia de les "mercedes" i, per extensió, del patronatge reial, en assegurar conductes dòcils, quedava aquí ben palesa.

A continuació, Chinchón feia un repàs de la situació interna de cada regne, amb propòsit d'assenyalar-ne els problemes que calia resoldre abans de l'anada del rei. A l'Aragó, al costat d'uns quants greuges particulars, destaquen l'espinesca situació de Terol, que s'arrossegava des de feia anys, per a la qual recomanava nomenar un bisbe que fos capacitat i que s'avingués bé amb els clergues, "de quien(es) depende toda la ciudad y Comunidad"; i el plet del virrei estranger, que ell confiava que aviat es sentenciaria de manera favorable als propòsits reials. A Catalunya, hi indicava la qüestió dels pedrenyals i el contraban de cavalls; la necessitat d'evitar complicacions a causa d'una recent sentència de garrot, dictada pel virrei contravenint la forma de les constitucions; l'oposició davant la recaptació de l'*excusado*, la indefinició en què havia quedat un xoc entre diputats i Inquisició el 1570, i la situació dels mercedaris, en oberta revolta; i, finalment, la necessitat d'enllestir una capbreuació, per la qual ja estava nomenat un tal Juan Antonio de Ancora, "porque entendiendo todos los barones, universidades y iglesias que S.M. sabe cómo y en qué título posehe cada uno lo que tiene, será gran freno para que ninguno osse desmandarse". Per últim, amb referència a València, Chinchón no tenia gairebé res a dir: "En Valencia no ha qué prevenir, porque como se les dé visorrey de autoridad y licencia para máscaras, concederán quanto se les pidiere".¹³

Com es veu, el que Chinchón feia, en realitat, era ans identificar els problemes que no pas proposar-ne solucions concretes i, menys encara, ràpides. ¿Què es podia fer per resoldre, en el curt termini d'unes setmanes, abans de la convocatòria de les Corts, qüestions tan enrevessades com les que havia mencionat? ¿Estava això realment a l'abast dels governs virregnals, o, pel contrari, no eren precisament les Corts l'organisme més adequat i més capacitat per trobar-ni remei? Aquests interrogants neixen d'un aspecte bastant comú en la governació de l'època, que convé remarcar: el limitat ventall d'opcions operatives de què disposaven els ministres reials i la que semblava fatídica tendència dels problemes a enquis-

12. Folis 155 i 248-249v, escrits anònims i sense data, dels quals el segon, referit a les Corts d'Aragó, parla de no demanar servei. (Per diferenciar-los d'altres texts anònims dels que es tracta més avall, poden ser identificats com Anònims 1 i 2). A l'Aragó, en efecte, part del servei ordinari anava destinat a satisfer deutes o compromisos locals de la corona, i a València, semblantment, el regne obtenia certes quantitats del servei per a les pròpies necessitats: Xavier Gil, "Las Cortes de Aragón en la Edad Moderna: comparación y reevaluación", a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, 1991, p. 311; Sylvia Romeu, *Les Corts valencianes*, València, 1985, pp. 134-135.

13. Sobre les dues qüestions aragoneses indicades, vegeu Gregorio Colás Latorre i José Antonio Salas Ausens, *Aragón en el siglo XVI. Alteraciones sociales y conflictos políticos*, Saragossa, 1982, pp. 459 i ss., 626 i ss. Sobre la negativa catalana a pagar l'*excusado* i l'episodi dels diputats, empresonats en 1569-1570, Joan Reglà, *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956, pp. 188-193; i sobre els mercedaris catalans, la comunicació de Bruce Taylor en aquest Congrés. El rei de la pena de garrot era el cavaller clergue Marc Antoni Forner, segons informació de l'escrit referit a la nota 20. A València la lloctinència general es trobava aleshores vacant i l'ocupava, amb caràcter interí, Lluís Ferrer, com ja ho havia fet en dues ocasions anteriors. El juliol següent va ser nomenat el nou virrei, el duc de Nájera: Sebastià Garcia Martínez, *Bandolers, corsaris i moriscos*, València, 1980, p. 129.

tar-se i empitjorar a mesura que passaven els anys. Com trobar-hi una solució ràpida i perdurable?

A jutjar pels seus informes, Chinchón i altres ministres confiaven bastant en la capacitat dels virreis. Però no sempre queden ben delimitades la capacitat per resoldre els grans problemes i la capacitat, molt més modesta, per aconseguir un parèntesi tranquil durant la celebració de les Corts. Ben mirat, aquest darrer podia ser l'objectiu del govern virregnal a les vigílies de Corts, deixant a la pacífica reunió de rei i braços la tasca de trobar solucions adients a l'envergadura dels problemes. Però, novament, els informes sovint alternen propostes de tots dos tipus, sense massa distincions.

Així apareix en un altre escrit, anònim (Anònim 3), que feia especial menció al bandolerisme. Calia eradicar-lo abans de l'anada del rei a la Corona d'Aragó –deia–, i no tant perquè fos un problema realment seriós, sinó sobretot per una qüestió d'aparences: si, estant l'anada prevista, fossin canviats els plans per qualsevol altre motiu, “todos lo atribuirían a él” (al bandolerisme), quan, en realitat, “es (assumpt) de poca substancia”. Per a la seva eradicació, proposava de formar un contingent de vuitcents o mil soldats, que, en primer lloc, ajudaria a la defensa de Catalunya, “que ahora está mal”, i, després, es desplaçaria a Aragó, on romandria el contingent necessari “hasta consumirlos” (als bandolers). Encara que l'escrit no explica el procediment que permetria un èxit tan ràpid, afegeix que a continuació s'hauria de proclamar la Unió que s'havia format a Catalunya durant el virregnat del Príncep de Mèlito i fer-la extensiva a Aragó.¹⁴ Es tractava, doncs, de fer operatives les mesures ja conegudes de persecució de bandolers. I, en aquest sentit, calia també nomenar com a governadors persones idònies per exercir el càrrec, “hombres sanos y de edad, que puedan andar por todas partes, en que consiste mucho de este remedio”. I és que –segons deia– el governador de Catalunya era aleshores pobre i estava impedit. Pel que concerneix els virreis, calia que tant el d'Aragó com el de Catalunya sortissin a inspeccionar el territori. Amb totes aquestes mesures prèvies –continuava el memorial– el rei ja podria anar als territoris orientals “a ponerlos en paz y justicia, de lo que ahora tienen necesidad según se entiende, y que no devria ser la ida para hazer Cortes ordinarias ni para pedirles dinero”.

Aquest memorial, doncs, s'inclinava per una visita sense celebrar Corts. Per comptes, confiava molt en la pura presència del rei, la qual permetria resoldre, sense majors dificultats, moltes qüestions de justícia i govern, que “por via de Cortes son tan duras de hazer”. A Catalunya, en particular, encara seria més fàcil, segons creia, atès que “en lo que toca a prehemencias y otras cosas que suelen dar cuidado, con sólo un consejero de lo civil y en lo criminal con otro puede S.M. hazer sentencia”. Una opinió igual havia manifestat el duc de Francavila, en el seu memorial de 1575. En aquella ocasió, el duc informà que, en general, a la Corona d'Aragó, el rei podia determinar allò que l'Audiència establís per minoria de vots, i fins i tot per un sol vot, en molts afers de govern, justícia, jurisdicció, regalies i preeminències; mentre que a Catalunya, en particular, mitjançant les pragmàtiques anomenades “lleis de cambra”, podia disposar en tot allò que no contravingués les constitucions. Ara bé, Hurtado de Mendoza també afegí que aquests procediments eren poc utilitzats i que, per tant, podrien causar sorpresa en tots tres territoris; a més, opinà que les qüestions que precisaven solució estaven relacionades amb constitucions, de tal manera que, en conclusió, era partidari –com s'ha vist– de celebrar

14. Durant el virregnat català de Mèlito es van fer dues Unions, el 1565 i el 1570, amb força dificultats: Xavier Torres Sans, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, 1991, p. 169. L'estiu de 1572 es van concertar accions comunes entre els virreis d'Aragó, Catalunya i València, amb participació de consells municipals: Colás i Salas, *Aragón en el siglo XVI*, p. 169, 366.

Corts, tot i que també va afegir que, un cop acabades, el rei podria visitar les tres capitals i disposar-hi afers que no requerien acords amb els braços.¹⁵

En contrast amb les cauteles de Francavila, tot semblava bastant fàcil en aquest tercer escrit anònim sobre el bandolerisme. Ara bé, al final s'hi afegia una última recomanació, prou eloqüent. Era convenient que diverses galeres, amb dos o tres mil soldats, romanguessin fondejades davant la costa catalana durant la visita reial, "para la reputación y autoridad (del rei), y que cesen otros inconvenientes que suelen atravesarse (...), porque sin esto, teniendo como S.M. tiene las fuerzas principales ocupadas en otras cosas, parece que su ida no sería tan a propósito y conveniente".¹⁶

Aquesta presència naval també va ser recomanada en un altre memorial, igualment anònim (Anònim 4), confidencial "para sólo V.M.", escrit, probablement, pel Prior de Castella, Don Fernando de Toledo, llavors virrei de Catalunya. La funció intimidatòria de les galeres hi tenia el mateix objectiu de proporcionar "muchas reputación para tener en freno a los de aquella Corona". A banda d'això, l'autor del memorial es centrà sobretot en el factor humà. Advertí al rei que Chinchón no estava gaire ben considerat a Aragó, a causa del seu enfrontament amb el comte de Ribagorça; que el Vice-canceller del Consell d'Aragó, Bernardo de Bolea, tindria poc seguici, a causa dels plets i enemistats en què es trobava involucrat; i que el duc de Cardona estava dolgut per les pretensions reials sobre el ducat de Sogorb i el comtat d'Empúries, motiu pel qual suggeria de mantenir-lo allunyat uns quants mesos i impedir-li d'assistir a les Corts. També creia oportú que l'Inquisidor General no acompanyés el rei, car, altrament, provocaria un seguit de gestions i demandes; i, finalment, recomanava que el regent Pol, qui de Mallorca havia estat traslladat a València, fos nomenat per una vacant a Catalunya, ja que havia estat advocat dels braços en les darreres Corts i era persona de gran capacitat i confiança: "es, como dicen, ladrón de casa y aficionadísimo a las pretensiones reales y los entiende muy bien".¹⁷

El factor humà era, en efecte, cabdal, i, més encara, durant la celebració de Corts, en les quals una persona decidida o amb prestigi podia arrossegar lleialtats o vots en un sentit o en un altre. Per això, Diego Hurtado de Mendoza, que va tenir notícia del memorial acabat de referir (Anònim 4), va escriure un segon informe, en el qual va corroborar-ne algun extrem, com el de l'Inquisidor General i, sobretot, el del duc de Cardona. Hurtado pensava que no es podia recelar de la fidelitat del duc, però que, en canvi, calia vetllar "para que no se esfuercen otros con él a cosas que pueden dar cuidado". Convenia, doncs, que Cardona no estigués a Catalunya durant les Corts. Però com que semblava impropri de prohibir-li l'assistència, va suggerir que s'ordenés als senyors d'Andalusia no moure's dels dominis respectius, per causa del perill turc, i això el retindria allà.¹⁸

De la mateixa manera, Mèlito recomanava triar com a seu de les Corts un lloc petit i "lexos de los militares, que son los que inquietan", mentre que l'escrit anònim 3 indicava

15. Vegeu nota 3. La capacitat normativa dels reis i virreis a la Corona d'Aragó, tant la seva formulació teòrica com l'aplicació pràctica, és un tema difícil. Un plantejament general es troba a Jesús Lalinde Abadía, "La creación del derecho entre los españoles", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 36 (1966), pp. 354 i ss. Informació detallada pel cas català, en especial en qüestions d'ordre públic, a Víctor Ferro, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, pp. 74-77, 301-308. Les Corts catalanes de 1599 limitarien l'abast de les lleis de cambra i de les regalies: Ernest Belenguier Cebrià, "La legislació político-judicial de les Corts de 1599 a Catalunya", *Pedralbes*, 7 (1987), pp. 16, 23. A València, on els virreis també tenien diverses potestats normatives, amb intervenció de l'Audiència, la capacitat de dictar pragmàtiques havia augmentat feia poc, el 1572, però seria retallada en les Corts de 1585: Teresa Canet Aparisi, *La Audiència valenciana foral moderna*, València, 1986, pp. 93-109. Enlloc, però, he trobat referència a la facultat reial de dictar normes, recolzats per minoria de vots, o per només un, de la que parlen ambdós memorials.

16. Folis 68-69, escrit anònim, sense data (Anònim 3). S'hi indica que tracta de les mateixes qüestions que un altre escrit de febrer 1578.

17. Folis 64-65, escrit anònim (Anònim 4).

18. Folis 66-67, memorial al rei, febrer 1578, signat com a Príncep de Mèlito.

que a Aragó hi havia cavallers, no gaires, “muy defensores de los fueros”, i que era qüestió de mantenir-los temporalment allunyats, mitjançant la concessió d’alguna prebenda. Aquesta atenció al factor humà no es cenyia als homes que podien estar presents a les Corts, sinó que s’estenia també a àmbits més amplis. Chinchón, per exemple, a més de la seva opinió sobre els governadors català i aragonès, recollida anteriorment, va assenyalar la necessitat de posar fi a les diferències que el virrei i el Justícia d’Aragó tenien per qüestions de protocol; i el mateix escriví anònim, disparant per elevació, deia que calia fer atenció a tot el Consell d’Aragó, perquè res seria d’utilitat “si no se le compone”.¹⁹

En respondre sobre quina semblava la manera més adient de celebrar Corts, aquests diversos parers acabaven plantejant canvis de ministres i reformes a l’administració reial que podien revestir importància. El mateix trobem en dos altres memorials, tots dos anònims, sobre les Corts de Catalunya i les d’Aragó (Anònims 1 i 2). L’escrit sobre Aragó assenyala canvis en l’actuació i la composició dels lloctinents de la Cort del Justícia i dels disset *judicantes* que els fiscalitzaven, en la disponibilitat dels diners de la Diputació per part dels diputats i en altres aspectes.²⁰ Això vol dir que ja feia temps que se’n parlava quan, finalment, les Corts de Taràçona de 1592 van establir reformes en aquests delicats terrenys. Per la seva banda, l’escrit sobre les Corts catalanes, adreçat a Chinchón, recomanava, entre altres coses, remeiar els abusos dels oficials de justícia, adoptar una actitud liberal en els greuges més notoris (on tornen a aparèixer la sentència de garrot, la presó dels diputats i les dificultats amb l’*excusado*) i, com a nota destacada, crear el que anomenava “juez medio”. Aquesta nova instància judicial hauria de declarar si s’havia produït contravençió de constitucions quan així fos denunciat, amb objecte que no ho haguessin de fer els mateixos jutges als quals s’atribuïa l’acció. Això significa que també ara, el 1578, es demanava el desenvolupament de la famosa constitució “Poc valdria”, de 1481, petició que, concretada en la de crear un tribunal de contrafaccions, fou plantejada en les successives Corts catalanes de 1585, 1626 i 1701-1702. Chinchón va contestar als punts referits. El primer es faria mitjançant el procediment de la *visita*; el segon, l’acceptava com adient; i, sobre el tercer, es va limitar a observar que “no es sino querer hacer en Cathaluña otro tribunal del Justicia como en Aragón”, sense pronunciar-se.²¹

Reformes igualment serioses van ser plantejades poc després, ja l’abril, quan la convocatòria de Corts semblava segura, per dos altres personatges: Vespasiano Gonzaga Colonna, príncep de Sabionetta, i Joan de Lamayson. Colonna, virrei de València des de 1575, va dirigir al rei un memorial confidencial sobre la situació del regne. Estava estructurat en tres punts. El primer punt assenyala la necessitat de revocar el requisit d’unanimitat vigent en les votacions de l’estament noble, que, segons ell, perjudicava tant al propi braç com a la corona, i de substituir-lo pel principi majoritari. El segon consistia en una denúncia frontal de la situació patida pels moriscos. “Las extorsiones que los moriscos reciben de sus señores son inoportables, assí en las honras como en las haciendas y personas, y destas no hay quien por maravilla ose reclamar”. Colonna urgia moderar tals extrems. Considerava que aquestes extorsions i la por a la Inquisició provocaven llur desig de “levantarse y passarse a ultramar”, i, tot i admetre que no era teòleg, opinava que pertocava a

19. Folis 66-67, 62, 69, Mèlito i Chinchón al rei, febrer 1578, i anònim, sense data (vegeu nota 15). Respecte d’aquesta última opinió sobre el Consell d’Aragó, seria evidentment erroni exagerar-ne les conseqüències. Però l’any següent, 1579, va tenir lloc la consolidació definitiva del Consell d’Itàlia, a partir del d’Aragó, i és versemblant pensar que, coincidint amb aquest fet, el propi Consell d’Aragó fos objecte de certa reforma. No hi ha, però, cap referència normativa que permeti afirmar-ho. Vegeu Juan Luis Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón, 1474-1707*, en premsa, pp. 116-128 i 235 del mecanografiat. Agraïxo a l’autor haver-me facilitat la consulta de l’original inèdit, així com uns aclariments addicionals.

20. Folis 248-249, memòria anònima (Anònim 2).

21. Folis 239-241. La resposta de Chinchón, ff. 154-155. Sobre les peticions del tribunal de contrafaccions referides, vegeu Belengué, “Legislació politico-judicial”, pp. 12-14; i Ferro, *Dret públic català*, pp. 416-417.

l'obligació reial "escusar semejantes vexaciones". En efecte, "su opresión llega a tan justo miedo, que han menester remedio extraordinario de la mano de V.M.". I el tercer punt plantejat per Colonna era el de les persones que donaven aixopluc als delinqüents. Segons deia, aquesta conducta estava greument censurada pel dret, però "por privilegios deste Reyno, se exhimen con una muy ligera pena, que es como si no fuesse ninguna", de tal manera que no faltava mai qui acollís malfactors, "pues no aventuran nada". Per aquests motius, en uns moments que el bandolerisme s'havia aguditzat, advocà per una política més rigorosa. En concret, no dubtava a considerar adequades les mesures aplicades pels virreis Maqueda i Mondéjar, de notable èxit en disminuir la criminalitat, però poc escrupuloses amb els furs; i, per altra banda, rebutjà l'opinió de l'arquebisbe de València, de què calia revocar els processos d'absència, incoats contra els que es negaven a comparèixer davant els tribunals, perquè això seria "destruir totalmente el Reyno". Finalment, tot invocant el cas d'Atenes, on -s'afanyà a recordar- l'ostracisme era imposat sense gaires solemnitats i per majoria de vots, el virrei Colonna acabava afirmant que convenia "muchas veces no guardar orden, especialmente en esta tierra, adonde por maravilla ninguno se halla que quiera deponer en ofensa de otro y muchos falsamente deponen en descargo".²²

Pel seu compte, Joan de Lamayson va presentar al secretari Mateo Vázquez, home de la màxima confiança de Felip II, un informe sobre la situació aragonesa. S'hi tornen a trobar la situació de Terol, el bandolerisme, el plet del virrei estranger i alguns greuges pendents. Igualment, va parlar de les característiques d'alguns ministres, en una nova mostra de la dificultat d'aconseguir una bona política de nomenaments: el Vicecanceller no estava ben vist i Chinchón era poc coneixedor dels afers parlamentaris aragonesos; en canvi, considerava el Prior Don Hernando de Toledo un bon candidat per rebre responsabilitats en les propvenients Corts, però advertí que era odiat a Catalunya, d'on precisament era virrei. Al costat d'aquestes matèries, destaca el vehement al·legat de Lamayson contra la "diabólica introducción y abuso del bien y mal tratar", és a dir, la manifestació més visible del "absolut poder" exercit pels nobles aragonesos sobre els seus vassalls. Un procediment per rebaixar "tan tiránica servidumbre y sujeción" era l'obtenció d'un *motu proprio* papal que la condemnés, i precisament aleshores s'estava considerant demanar-lo. Els senyors ho temien molt, continuava, de tal manera que de l'èxit o el fracàs a obtenir-lo se'n derivarien conductes ben oposades. L'explicació que en feia, aquest ministre, és una bona exposició de la complexitat de factors present en el món foral. Si s'obtenia el *motu proprio*, els nobles "andarían humildes y muy obedientes y bajarían de servir y ayudar a S.M., y si viesen lo contrario, como no tienen otra calidad sino ésta, por ser sus haciendas tan cortas, con la desesperación quizá se harían insolentes, estribando en las libertades que los nobles gozan en aquel Reino".²³

Novament trobem que, tot airejant opinions sobre les properes Corts, es plantejaven qüestions d'una transcendència enorme. I, novament, els escrits i memorials solien parlar més de problemes que no pas de solucions, fossin a curt o a llarg termini. A vegades, fins i tot, les solucions quedaven ajornades fins a veure què deparava el pas del temps. És el cas de l'experimentat Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Mèlito, amb el seu memorial de febrer anterior. Coneixedor a través del virrei de la situació de Catalunya, molt especialment la qüestió dels frares mercedaris, "y cuán cerca que se está de venir con ellos a más demostración de la ordinaria para reprimillos", es mostrava inclinat a una actitud d'espera, forçada per la feblesa: "No hay allí la fuerza que sería menester para tomar las armas ni usar agora dellas, sino de la blandura, a fin de aquietarlos y tener más tiempo para

22. Folis 81-82, Colonna al rei, 6 abril 1578. Sobre l'agudització del bandolerisme el 1577 i l'actuació de Mondéjar, vegeu García Martínez, *Bandoleros, corsaris i moriscos*, pp. 121, 109.

23. Folis 85-86, Lamayson a Vázquez, 28 abril 1578.

prevenir y proveer mejor lo que sea menester, según lo que el tiempo descubriere”. La mateixa postura de prudència i vigilància s’imposava davant els desitgs d’autogovern del Consell de Cent barceloní: “Porque la ciudad de Barcelona va siempre encaminando sus cosas a más libertad de la que deben ni pueden tener, inclinando a tener su gobierno a manera de señoría, conviene ir con los ojos abiertos en esta parte para que no la tengan ni se les dé en nada, no se entendiendo por esto que se les ha de dexar de servir en lo ordinario que no contradiga a lo dicho”.²⁴

L’alternativa entre “fuerza” i “blandura”, tan freqüent i característica de la política territorial dels Àustries, apareix aquí combinada amb una altra, entre actituds intervencionistes o dilatòries. A més, no van faltar tampoc, en aquesta ocasió, veus expressament partidàries del respecte a l’ordenament foral. L’informe anònim sobre les Corts de Catalunya, dirigit a Chinchón (Anònim 1), començava amb una proclamació de principis: “Vienen en manifiesto error los que dicen y piensan ser servicio de S.M. tener la tierra inquieta, rompiéndoles sus privilegios y constituciones, siendo esto tan alieno de su real mente y servicio, porque estando los vassallos inquietos, recibe S.M. deservicio y desgusto con embajadas”.²⁵

Per consegüent, a mesura que passaven les setmanes s’anaven plantejant qüestions cada vegada més nombroses i difícils. Arran de la convocatòria de Corts, en la ploma d’aquests memorialistes afloraven els problemes, grans i petits, ocasionals o estructurals, de la governació de la Corona d’Aragó. Podria fer-se front a tots? Per preocupant que resultés aquest interrogant, els preparatius per a les Corts no s’aturaven. A finals de març, i amb l’objecte de precisar alguns extrems –entre ells, la jura del Príncep–, foren donades instruccions per consultar els registres de vàries Corts anteriors, conservats a l’Arxiu Reial de Barcelona. Mentrestant, el secretari Diego Talayero enllestia despatxos i suggeria que el rei comencés a signar les més de mil cartes de convocatòria que calia adreçar a tots els qui tenien dret d’assistir-hi. Chinchón, per la seva banda, feia càlculs sobre els dies de pròrroga que habitualment eren oferts, i s’inclinà per no apurar-ne el màxim legal, car això significaria ajornar l’inici de les sessions fins a novembre, i considerava excessiu tenir els súbdits esperant-lo durant tants mesos. Ans al contrari, de cara a que el rei pogués tornar-se’n a la cort abans dels rigors estivals, va estudiar la possibilitat, ja practicada altres vegades, de nomenar un President de les Corts que s’encarregaria de concloure’n les sessions.²⁶

També era objecte de discussió quina fóra la millor població on reunir-les. Triar la població més adient era tema al que hom atribuïa una notable importància per al desenvolupament de les sessions. Ja el duc de Francavila, en el seu memorial de 1575, recomanava evitar Saragossa, Barcelona i València, atès a que aquestes opcions facilitaven l’assistència de clergues i cavallers, els quals –deia– acomodats a les seves cases, no tenien pressa d’arribar a resolucions i això podia fer encallar les negociacions. Proposava, en canvi, Terol, Calataiud o Alcanyis, on també anirien els braços valencians, “pues puede (el rei) llevarlos a do fuere servido dentro de aquellos Reynos”; i Tortosa, pels catalans, ciutat amena i convenientment apartada, per camins aspres, dels llocs més poblats per nobles, els quals, per aquest motiu, no hi anirien en gran nombre. El mateix Hurtado de Mendoza va reiterar, el 1578, la seva proposta de tres ciutats diferents, que estiguessin allunyades dels llocs de residència dels cavallers, als quals atribuïa actituds inquietadores; o, en cas de tenir les tres Corts conjuntes, aleshores Ulldecona o Tortosa, “por la recreación de V.M., y que no sea todo trabajar, para poder hacerlo mejor, será tanto menester algún alivio”. Tot i aquestes opinions, Montsó va ser l’opció triada, com ja era costum. Aquesta perspectiva va provo-

24. Folis 66-67, Mèlito al rei, febrer 1578.

25. Foli 239, memorial anònim.

26. Folis 72, 75-77, 79, 83, 174-176, Talayero a Vázquez, 21 i 26 març 1578; relació de processos a consultar; Vicecanceller i Chinchón al rei, 10 abril 1578 i sense data.

car una sobtada puja de preus a la ciutat del Cinca, factor que no va pas inquietar Chinchón: considerava que això facilitaria la tan desitjada brevetat de negociacions, “porque bien se sabe lo poco que tienen que gastar los naturales y lo mucho que sienten el hacerlo, especialmente los catalanes”. I així, a mitjan abril era disposada la partida dels *aposentados*, mentre hom endreçava cases i hostalatges a Saragossa, Barbastre i Montsó, fins i tot en previsió que la reina també fes el viatge.²⁷

Tot semblava força imminent. Ara bé, ¿deixarien aquests preparatius suficient temps disponible, als ministres reials, per preparar una agenda de treball, a partir de les múltiples qüestions que s’havien anat posant sobre la taula? De moment, la data del desplaçament reial s’endarreria una mica. Un dels motius era que els consellers del rei volien deixar abans enllestida l’aplicació del *medio general* posterior a la recent bancarrota reial i del nou *encabezamiento* acordat a les Corts castellanques de l’any anterior, qüestions que, de fet, van anar-se demorant fins a ben entrada aquella primavera.²⁸

Malgrat això, els preparatius no van patir interrupció. A finals de maig es començava a parlar del seguici que acompanyaria el rei en la seva jornada. Igual que en ocasions anteriors, estaria compost pel nunci i altres ambaixadors, membres dels Consells Supremes, secretaris, les guardes espanyola i alemanya i altres oficials. També es preparava l’acostumada sortida del governador d’Aragó, amb la guarda del regne, a la ratlla de Castella per rebre el seguici reial. I, a principis de juny, s’endegaven nous preparatius per allotjaments a Daroca, Saragossa i Montsó, les etapes aragoneses del viatge.²⁹

Les setmanes, però, anaven passant. A primers d’agost, el Vice-canceller Bolea, convalescent al seu lloc de Cadrete, a curta distància de Saragossa, encara escrivia al rei per dir-li que no hi havia pesta en cap dels tres territoris i suggerir que les cartes de convocatòria podrien ésser datades a 16 d’aquell mes. Per altra banda, el regent del Consell d’Aragó Joan Campi havia arribat a Terol, amb propòsit de pacificar aqueixa ciutat, supervisar la designació del seu síndic al braç d’universitats, i, a continuació, anar a Saragossa, a esperar-hi el rei i Mateo Vázquez i acompanyar-los seguidament fins a Montsó.³⁰ Tanmateix, el cas era que, pocs dies abans, el 4 d’agost, havia tingut lloc la desfeta d’Alcázarquivir.

La notícia va provocar consternació a la cort. Tant era així que Chinchón escrigué al rei, per reassegurar-se que eren sense fonament els rumors que li havien arribat en el sentit que aquell fet pogués interferir en la jornada a Aragó. Si més no –va raonar–, convenia que tot romangués com estava, “suspensio y en vispera de partida, porque con esto se escusan muchos delitos en aquellos Reynos y todos viven con recato en el servicio de Dios y de V.M. ... y es de manera que (fuera de la presencia de V.M.) no sé yo cosa que (para lo que digo) aproveche tanto como estalla esperando”. Succedia, continuà Chinchón, que amb aquesta espera i amb els virreis a cada regne i el governador ja instal·lat a Montsó, “está todo aquello prevenido de manera que por algunos meses no puede dar cuidado, ni es bien que allá se entienda que lo sucedido se le da a V.M. tanto que le estorba la ida y con esta didimulación podrá V.M. conseguir mejor cualquier fin, que no despertando las envidias del mundo”.³¹

També el Vice-canceller Bolea, en assabentar-se’n, va escriure, decidit, al rei. Després de deplorar la desgràcia sobrevinguda a la Cristiandat, “tan grande en esta coyuntura, que no podía suceder mayor”, va assegurar-li que no era de tèmer que els moriscos, espe-

27. Folis 206, 67, 174-176, 83, 88, escrits de Francavila, 1575; i Mérito, Chinchón, Vice-canceller i Talayero, entre febrer i 10 maig 1578. Vegeu també nota 18, per Mérito sobre militars inquietadors.

28. Foli 94, consulta al rei, 23 maig 1578. Sobre la lenta conclusió d’ambdues qüestions financeres, vegeu Lovett, *Philip II*, pp. 104-105.

29. Folis 94 i 108, consulta al rei de 23 maig, i Protonotari Jerónimo Climente a Vázquez, 8 juny 1578.

30. Folis 126-129, 130, 132, Bolea al rei, 9 agost; i Talayero a Vázquez, 11 i 18 agost 1578.

31. Foli 143, Chinchón al rei, 18 agost 1578.

ronats per la notícia, s'avalotessin, ja que, amb aquell fet, "no se les añaden ni quitan fuerzas, ni se les da comodidad para innovar cosa alguna ni mudar de su propósito". Sí que creia precis, però, que els ministres del rei i de la Inquisició estiguessin alerta i es comportessin amb els moriscos "más recatados que hasta aquí, sin hazer estruendo ni demostración". En conjunt, considerava qüestió urgent l'anada del rei a Montsó, per prendre mesures per a la defensa de la costa i de les illes, per al desarmament dels moriscos i per aconseguir que els cristians vells estiguessin "más apercebidos y acaudillados". Acció en aquests tres fronts –opinava–, garantirien la seguretat. Però, a banda d'això, calia celebrar Corts per la seva pròpia importància: "Según está aquí lo de la justicia y gobierno, de ninguna suerte se pueden excusar las Cortes este año, a pena que a no hacerse ni se cumpliría con el servicio de Dios ni de V.M. ni con el descargo de su real conciencia". Per consegüent, proposava al rei romandre a la cort durant el mes de setembre, per tot allò que el requerís allà, i emprendre viatge el primer d'octubre.³²

En principi, no semblava que la celebració de les Corts quedés arraconada. Efectivament, aquells mateixos dies arribaven a Barcelona uns lletrats per assumptes relacionats amb les Corts, "para que a mayor claridad S.M. esté en ellas y no le den los fastidios que suelen darle", segons va informar el virrei de Catalunya a Mateo Vázquez. Tot estava força a punt, li deia, excepte que els registres de les tres últimes Corts es trobaven indegudament a casa del Vice-canceller i calia una ordre expressa del rei perquè els fes a mans del Protototari.³³ Per altra banda, a mitjan setembre el famós tractadista valencià Fadrique Furió Ceriol va lliurar al President del Consell de la Inquisició un escrit sobre els afers a debatre a les Corts, i l'endemà va visitar-lo, a casa seva, per explicar-li verbalment el seu contingut.

Aquest és un fet remarcable. Furió era un autor conegut per les seves opinions tolerants davant la dissidència calvinista en la revolució holandesa, manifestades, feia ja més de deu anys, en uns "Avisos" de 1566, i, més recentment, el 1575, havia escrit nogensmenys que a Mérito i Chinchón, proposant la restitució de privilegis a aquelles províncies i certes mesures per aconseguir una ràpida victòria militar sobre els rebels. La política seguida per Felip II no era la que propugnava Furió, però no pas per això li mancaven, a l'autor, protectors a la cort. I és rellevant que ara preparés un escrit sobre aquestes Corts de la Corona d'Aragó. No hi ha constància, ara per ara, del seu contingut, però el cas és que el President del Consell va considerar adient de fer arribar el text al propi rei. La resposta de Felip II no deixa lloc a dubtes:

*Según lo que he visto en este papel, lo que más habría que prevenir sería que no fuese Furió a Monçón, porque no predique allá lo que dice en el papel, que podría ser del inconveniente que podeis pensar y principalmente por las cosas del Santo Oficio, en que no me ha parecido nada bien ni algunas otras cosas que allí dice. Mas esto habría de ser con gran disimulación y sin que él mismo lo entendiese, a lo menos la causa. Si no aveis leído el papel, bien será que lo veais y que después se ponga a recado sin (de)volvérselo a él, aunque es de creer le debió quedar copia dél, que es de harto inconveniente, y, visto, pensad en todo esto y mirad lo que convendrá y si podría haver forma de encaminar que no fuese allá, como he dicho, que cierto no conviene.*³⁴

Els recels de Felip II són eloqüents, però també indiquen que continuava amb la idea de celebrar les Corts. Els dies, això sí, anaven passant. A mitjan novembre, el propi Felip, en una consulta sobre uns assumptes en què intervenia el bisbe de Terol, va ordenar que, quan acabessin, fos cridat a Corts, "si fuere Dios servido que las aya, siendo tanto menester como son, pues lo ha sido de dar tantas causas para averse alargado".³⁵ I, a finals d'any,

32. Folis 139-140, Bolea al rei, 23 agost 1578.

33. Foli 34, Prior de Toledo a Vázquez, 20 agost 1578.

34. BL, Egerton, 1506, f. 87, consulta del Consell de la Inquisició al rei, 12 setembre 1578. Sobre les anteriors opinions de Furió, vegeu, per les de 1566, David Lagomarsino, "Furió Ceriol y sus 'Avisos acerca de los Estados Bajos'", *Bulletin Hispanique*, 80 (1978), pp. 88-107; i per les de 1575, Fadrique Furió Ceriol, *El concejo y cosejeros del príncipe*, ed. Henry Mechoulan, Madrid, 1978, apèndix, pp. 197-204, carta de 26 juny 1575.

35. BL, Egerton, 1506, ff. 94-95, consulta del Consell d'Inquisició, 19 novembre 1578.

Chinchón afirmava que el rei tenia un propòsit tan ferm de fer el viatge i celebrar Corts, que miraria de lliurar-se dels afers que el retenien, per poder-lo complir.³⁶

Ja el febrer anterior, com sabem, el comte de Chinchón indicava que una condició bàsica per l'èxit de les Corts era que altres negocis no reclamessin l'atenció del rei. Però Felip II regnava sobre una dilatada monarquia que, ara, a més, podia incorporar el regne portuguès i el seu vast imperi. No causa sorpresa que l'atenció reial quedés capturada per aquesta nova prioritat, la qual, a la llarga, li impediria d'anar a Montsó per ocupar-se directament de la governació de la Corona d'Aragó. És ben probable que Felip II no ho hagués oblidat. Senzillament, no tenia temps, no arribava a tot.

De tota manera, en la primavera següent, del 1579, tot i seguir ocupat en la qüestió portuguesa, un informe al respecte li va tornar a parlar de Catalunya i Aragó. L'informe, adreçat al rei i exposat davant el Consell de Guerra, presentava un seguit de mesures a adoptar en cas que es fes necessari el desplegament d'armes per assegurar la possessió de Portugal. El seu últim punt era una advertència de no oblidar la frontera amb França. És cert, admetia, que ja havien estat enviats virrei a Navarra i un capità general a Guipúscoa, però també calia donar instruccions estrictes, als virreis d'Aragó i Catalunya, de no descuidar els castells de Jaca i Salses, no fos cas que caiguessin a poder enemic.³⁷ Fins i tot capficat en la qüestió portuguesa, la realitat geopolítica de la Corona d'Aragó seguia reclamant l'atenció de Felip II.

36. BL, Additional, 28.381, ff. 178-179, escrit de Chinchón, sense data, en resposta a carta de 14 desembre 1578.

37. *Calendar of State Papers, Elizabeth, 1578-1579*, Londres, 1903, pp. 510-513, informe anònim, 25 maig 1579.